

Hiányzik az összhangzó értelem

A pozitivista Madách-kutatás marxista rehabilitációja II.¹

1968 őszén megrendült hangú nekrológok tudatták a hírt: Baranyi Imre irodalomtörténész, egyetemi oktató, az új szemléletű marxista Madách-kutatás képviselője harminchárom évesen a halálba menekült. A tragédiát máig titkok övezik. A nemzeti ünnepen, augusztus 20-án végzett önmagával, pedig két nappal korábban állami kitüntetésben részesült. Megemlékezett róla az általa szerkesztett *Alföld*, a *Tiszatáj*, az akadémiai *Irodalomtörténeti Közlemények* és a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészkarának évkönyve, a *Studia Litteraria*.

Baranyi Imre a kommunista rendszer elkötelezett híve és ideális kádere volt. Szülei kétkezi aratómunkások, a fordulat évétől termelőszoövetkezeti tagok, apja Berettyóújfalu első párttitkára, majd az újonnan alakult helyi téesz

elnöke. A rezsim messzemenően támogatta a szorgalmas, ambiciózus, első generációs értelmiségit. Az ifjú Baranyi – népi kollégistaként – 1951-ben, a hazai sztálinizmus legsötétebb évében vesz részt a berlini Világifjúsági Találkozóon, a Rákosi-korszak zenitjén kerül a debreceni egyetemre, és a forradalom után szerez magyar–történelem szakos tanári oklevelet. Egyetemi évei alatt a Dolgozó Ifjúság Szövetségének – a KISZ elődjének – kari titkára. Huszonkét évesen, a diploma megszerzését követően a Kossuth Egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének gyakornoka, majd tanársegéde lesz, a felvilágosodás és a reformkor irodalmát oktatja. (Akkoriban ez csak keveseknek, a rendszer kegyeltjeinek adatott meg. A legtehetségesebb, legeredményesebb bölcsészeknek is középiskolai tanári gyakorlatot kellett szerezniük.) Baranyi szakmai karrierje magasra ível: 1962-től adjunktus, ekkor már az Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének is munkatársa, az évtized derekán az MTA Tudományos Minősítő Bizottságában Barta János professzor aspiránsa. Az egyetemi-akadémiai karrierrel párhuzamosan Baranyi szerkesztői és közéleti pályája is szépen alakul. 1958-tól – huszonhárom évesen – az *Alföld* szerkesztőbizottságának tagja, 1964-től, huszonkilenc éves fejjel a folyóirat főszerkesztője lesz. 1967-től Debrecen Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságába választják, 1968-ban mint kiváló népművelőt tüntetik ki. Ekkor történik a megmagyarázhatatlan tragédia: Baranyi Imre eldobja magától az életet.

Vajon milyen szellemi teljesítmény állt e derékba tört pártállami bölcsészkarrier mögött? Egy pálya értékeléséhez a nekrológ a legbizonytalanabb kiindulási pont, csak-hogy más forrás nem áll rendelkezésre, mert 1968 után Baranyi Imre életét és tragédiáját hallgatás veszi körül.

Az *Alföld*ben név nélkül közölt – bizonytalan szerkesztői és ellentmondásoktól terhelt – szöveg egyszer sem jelzi, hogy a munkatársak a folyóirat főszerkesztőjétől búcsúznak. Szintúgy hiányzik a Madách-kutató Baranyi irodalomtörténeti pályájának mérlege. Viszont olvasható hosszas, vádló és önvádló pszichologizálás a sokat bíráló, de még többet magára vállaló, győzelmeiért megszenvedő és „alig sejtetten érzékeny” ember tragédiája okán, vala-

Baranyi Imre
(1935–1968)
irodalom-
történész,
kritikus
© Arcanum

¹ A tanulmány a Nemzeti Kulturális Alap kutatói támogatásával készült (107102/04105), első része a *Magyar Művészet* előző számában jelent meg. Tematikai előzménye BALOGH Csaba: „A mérge, melyet rejt,

nagyon veszélyes”. *A Rákosi-korszak Madách-vitái = Magyar Művészet*, 2016, 4. sz., 120–128.

mint több homályos célzás a „kommunista vitapartner”, a felnövekvő marxista tudós „húnyt szemű ellenfeleire” és gáncsoskodóira. A munkatársak, barátok mellett tesznek hitet, hogy idővel áttekintik Baranyi Imre szellemi örökségét, és azt méltón továbbvizik.² Azonban az *Alföld* későbbi lapszámai többé nem említik az eltávozott főszerkesztőt.

A *Tiszatáj*ban közölt megemlékezés is személyes hangú. Azt sejteti: Baranyi lelki erejét az *Alföld* szerkesztése, a lap magasabb színvonaláért folytatott madáchi küzdelem örölte fel, és összeroppanásában, végzetes lépésében az is szerepet játszhatott, hogy a nemes ügyért tett erőfeszítéseikért nem kapott kellő megbecsülést. Irodalomtörténeti munkásságáról csak a szerző pártosságát hangsúlyozó közhelyek szólnak. „Tanulmányai, kis könyve Madáchról a nagy nemzeti klasszikus filozófiai, politikai, társadalomelméleti nézeteivel foglalkoztak. A *fiatal Madách gondolatvilága* című könyve a fiatal irodalomtörténet-szemzedék jeles marxista szemléletű munkáinak sorába tartozik. [...] Kritikáiban a marxista esztétikának volt hűségese képviselője, ítéleteiben sohasem rejtette véka alá világnézeti hovatartozását és e világnézet konklúzióiból adódó irodalmi nézeteit.”³

Az MTA Irodalomtörténeti Intézetének folyóiratában, az *Irodalomtörténeti Közleményekben* közölt nekrológ nem említi az elhunyt harcos baloldaliságát. A gyász személyessége megérintő, de a rövid pályakép vitatható. Az első rész az öt évvel korábban megjelent Baranyi-kismonográfia gyenge rezüméje, majd a szerző a kötet fogadtatásáról ír – a kegyeleti szempontok miatt igencsak megszépítve a kritikátörténeti tényeket. Ellentétben az *Alföld*ben és a *Tiszatáj*ban közölt megemlékezéssel, e sorok azt üzenik: Baranyi Imre pályatársaitól, kollégáitól, szellemi műhelyétől minden segítséget, buzdítást, ösztönzést és elismerést megkapott. Halála ezért is megfeythetetlen rejtély.⁴

A debreceni egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének évkönyvében, a *Studia Litterariá*ban megjelent nekrológ eltér az előzőektől: alapos, terjedelmes, de személytelen és érzelmentes, akár egy lexikonszócikk. Az ismeretlen szerző az első szakaszban kollégája, Baranyi Imre szakmai útját ismerteti, a Madách-monográfiára helyezve a hangsúlyt. „Tudományos érdeklődése elsősorban eszmetörténeti irányú volt; bölcsészdoktori értekezéséből kinőtt kismonográfiája, *A fiatal Madách gondolatvilága*, Madách általános filozófiai, történelmi és társadalmi

nézeteinek geneziséét kutatja fiatalkori olvasmányai, elsősorban az *Athenaeum* folyóirat nyomán.” De az is kiderül, hogy a bölcsészdoktorátus megszerzése után – amelyet egyetlen más forrás sem említ – Baranyi már nem tudott előrelépni a tudományos ranglétrán. „Vizsgáinak letétele után Madách-monográfiáján dolgozott, amelynek első kötetét kandidátusi értekezésnek szánta.” Az még homályban marad, hogy meddig jutott a kutatómunka, és mi lesz a sorsa a kéziratnak. A második részben feltűnően hangsúlyos vonásokat kap a politikai rendszerhez hű, azt építő káder portréja. „A tudományos kutatómunka mellett kezdetől fogva erősen bekapcsolódott a mozgalmi munkába és az általános társadalmi tevékenységbe. Az ifjúsági szervezetben és az egyetemi pártszervezetben kiemelkedő tisztségeket viselt. [...] 1967-ben a helyi népművelésben és kulturális életben végzett munkája alapján a városi tanács Végrehajtó Bizottságának tagjává választották. Közéleti munkájáért többször részesült elismerésben: 1967 novemberében Debrecen és Hajdú-Bihar megye újonnan alapított művészeti díjainak egyikével jutalmazta; a »kiváló népművelő« kitüntetést két nappal halála előtt kapta meg.”⁵ A közlemény szenvtelenségét nemes gesztus ellen súlyozza. „Intézeti Évkönyvünk jelen kötetét 1968-ban elhunyt két oktatótársunk és barátunk: Dr. Juhász Géza egyetemi tanár és Dr. Baranyi Imre adjunktus emlékének ajánljuk.” A kötet Baranyi fényképét is közli, és a nekrológ elé szerkesztett két Madách-idézet emlékeztet az eltávozott oktatótárs fő kutatási témájára.⁶

Nem csupán a pártállami diktatúra logikájának engedett az egyetem névtelen nekrológrója, amikor Baranyi Imre mozgalmi tevékenységét hasonló terjedelemben méltatta mint tudományos eredményeit. Az évkönyvben közölt publikációs lista azt bizonyítja, hogy Baranyi mozgalmi irodalmár volt. Életében négy, hosszabb-rövidebb publicisztikát közölt Madáchról, és ugyanennyi írása szól a marxista irodalompolitika fő fegyveréről, a szocialista népművelésről, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom témájáról szépirodalmunkban és a felszabadulási emlékműről. Mindez nem minősíti irodalomtörténeti tevékenységét, csupán azt bizonyítja, hogy a korabeli Madách-kutatók közül senki nem kötelezte el magát olyannyira az aktív marxista mozgalmi politizálás mellett, mint Baranyi Imre.

Ezért a kritikátörténet kérdése nem csupán az, milyen szellemi teljesítmény áll a pártállami bölcsészkarrier mö-

² [NÉVTELEN]: *Baranyi Imre. 1935–1968 = Alföld*, 1968, 9. sz., 3–4.

³ ILIA Mihály: *Baranyi Imre (1935–1968) = Tiszatáj*, 1968, 10. sz., 967.

⁴ RIGÓ László: *Baranyi Imre (1935–1968) = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1968, 5. sz., 607.

⁵ [NÉVTELEN]: *Baranyi Imre (1935. febr. 4. – 1968. aug. 20.) = Studia Litteraria. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Közleményei. Tomus VII.* Szerk. BARTA János, BÁN Imre, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1969, 7–9.

⁶ Uo., a címloldal utáni, valamint a 6. és a 7. oldal közötti számozatlan két oldalon.

gött, hanem az is, hogy a szerző elválasztotta-e kutatói és kultúrpolitikusai céljait, vagy ellenkezőleg: a Madách-kutatást a marxista mozgalmi politikálás egyfajta intellektuális vetületének tekintette-e?

Baranyi Imre Madách-kutatásának mérlege – rövid életpályájához mérten – nem kedvezőtlen: életében egy kismonográfiája,⁷ két-két évkönyvtanulmánya,⁸ folyóirat-cikke,⁹ recenziója¹⁰ és konferencia-hozzászólása¹¹ jelent meg. Az utóbbi kapcsán megjegyzem: az 1960. március 21-én tartott akadémiai falanszter-vitaülés színpadképe önmagában jelzi Baranyi kivételes helyzetét, hiszen az alig huszonöt éves fiatalember a marxista Madách-kritika nagy ígéreteként tűnik fel a középnemzedékhez tartozó tudósok – mások mellett Horváth Károly, Komlós Aladár, Sötér István, Szauder József és Vajda György Mihály – társaságában.

Baranyi kutatói pályájának fénykora, legeredményesebb időszaka rendkívül rövid. 1961-ben publikálja az *Újabb adalékok Madách falanszterjelenetének forrásaihoz* című tanulmányát, 1963-ban *Az ember tragédiája és a pozitivisták hatáskutatást, valamint A fiatal Madách gondolatvilága (Madách és az Athenaeum)* című kismonográfiáját. A három szöveg koncepciója és módszertana azonos. 1964-ben mindezt így foglalta össze: „A kutatás és interpretálás jó fél évszázadon keresztül – különösen a pozitívizmus korszakában – helytelenül orientált: a *Tragédia* eszmeiségét világirodalmi hatásokból, kultúrélményekből és elvont filozófiai kútfőkből próbálta értelmezni. Ha volt is valami szerepe ezeknek az ösztönzéseknek a mű létrejöttében, a *Tragédia* megfejtésének mégsem ez az igazi kulcsa és útja, hanem az a tudományos izgalom, marxista számvetés, amely Madách művének gyökereit, inspirációit a magyar valóságban, a 48 utáni korszak eszmei-történeti helyzetében keresi. [...] A *Tragédia* ihlete csak ezen az alapon jöhetett létre, nem valami – korábban

oly nagy buzgalommal kutatott – »kultúrélmények«, szürke doktrínák hatása nyomán. Legfőbb ideje ezeket a legendákat végleg lerombolni, hogy világosabban, érthetőbben ismerjük és magyarázzuk Madáchot a magyar valóság, a történelmi körülmények talaján.”¹² Mindez csak látszólag az elfogadó marxista *Tragédia*-kritikát kidolgozó Sötér István irányvonala.¹³ A szocialista népszerűségi feladatára összpontosító attitűd Révai József: „Az ember tragédiája „a marxista értékelés mérlegén nem mutat annyit, amennyire az egyértelmű, pozitívan ható irodalmi alkotások képesek”.¹⁵

Az ifjú Baranyi Imre ideológiai álláspontja sokkal szigorúbb, pártosabb, mint tanáraié, akadémiai és egyetemi feletteseié. Ennek fő bizonyítéka az 1963-ban közreadott nagy ívű tanulmánya, amely a *Tragédia* polgári és pozitivisták szemléletű szakirodalmának feltérképezésére vállalkozik. A „pozitívizmus, amely kultúrtörténeti illúziókat, olvasmány- és forráslegendákat szőtt a mű köré, sokat ártva a [*Tragédia*] magyartalajúságának, társadalmi-személyes ihletettségének és eredetiségének. A marxista igényű Madách-értékelés lépten-nyomon szembe találja magát a hatás- és forráskutató filológia gyakran előforduló megtevéstől adataival, következtetéseivel és analógiáival, váratlan nevekbe és művekbe ütközünk – mindezért a tudományos tisztánlátás megkívánja, hogy a durva túlzások és hatások értékét a valóság szintjére szállítsuk le.”¹⁶ A pártállam irodalomtudományától nem idegen a fölényeskedésbe hajló magabiztosság, amikor a polgári korszak kutatásairól mond ítéletet. Azonban Baranyi újat hoz a Madách-kutatásba harcias retorikájával: a szakirodalom „ijesztően felduzzadt rengetegéről”, a történeti kutatás „hadállásairól”, a *Tragédia* „beveteléről”, szabad „vadászterületekről” ír, mivel a pozitivisták forráskutatás – véli a szerző – „elvette a levegőt” az esztétikai, tárgyilagos, elvi értékelés elől.¹⁷

⁷ BARANYI Imre: *A fiatal Madách gondolatvilága (Madách és az Athenaeum)*. Bp., Akadémiai, 1963 (Irodalomtörténeti Füzetek 42.)

⁸ BARANYI Imre: *Újabb adalékok Madách falanszterjelenetének forrásaihoz* = *Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae. Tom. VII/1*. Szerk. BERÉNYI Dénes, Bp., Tankönyvkiadó, 1961, 37–43.; Uő: *Az ember tragédiája és a pozitivisták hatáskutatást* = *Studia Litteraria. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének közleményei. Tomus I*. Szerk. BARTA János, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1963, 101–121.

⁹ BARANYI Imre: *Százéves Az ember tragédiája. A debreceni Csokonai Színház bemutatója elé* = *Hajdú-Bihari Napló*, 1959. március 1. (51. sz.), 7.; Uő: *Madách Imre – 1964 = Új Írás*, 1964, 10. sz., 1271–1274.

¹⁰ BARANYI Imre: *Mire gondolsz, Ádám? Básti Lajos könyve = Tiszatáj*, 1963, 1. sz., 2.; Uő: *Sötér István: Álom a történelemtől. Madách Imre és Az ember tragédiája*. Bp. 1965. Akadémiai K. 101 l. (Korunk tanulmánya) = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1965, 3. sz., 359.

¹¹ BARANYI Imre: *Hozzászólás* = H. K. [HORVÁTH Károly]: *Vitaülés Az ember tragédiája falanszter-jelenetéről = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1960, 4. sz., 521–524., 523., 524.; Uő: *Hozzászólás* = NAGY

Miklós: *Barta János Madách történelemszemléletéről szóló előadásának megvitatása az Irodalomtörténeti Társaságban = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1965, 3. sz., [337–347.] 344–346. Baranyi hozzászólása R. VÁRKONYI Ágnes és HORVÁTH Károly után, a szöveget gondozó NAGY Miklós és a zárszót mondó BARTA János előtt.

¹² BARANYI: *i. m.* (1964), 1271–1272.

¹³ SÖTÉR István: *Madách Imre* [Akadémiai székfoglaló előadás, 1955. XI. 21.] = *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, VIII. kötet*, 1–4. sz. Szerk. BÓKA László, Bp., Akadémiai, 1956, 129–180.

¹⁴ RÉVAI József: *Az ember tragédiája = Társadalmi Szemle*, 1958, 9. sz., 13–35.

¹⁵ BARANYI: *i. m.* (1964), 1272.

¹⁶ BARANYI: *i. m.* (1963), 101.

¹⁷ Uo. Három évvel később egy másik fiatal marxista Madách-kutató is ezt a militáns retorikát alkalmazza a kritikátörténeti múlt áttekintésekor. KÁNTOR Lajos: *Száz éves harc „Az ember tragédiájá”-ért*. Bp., Akadémiai, 1966

Csakhog az érvelés mozgalmi vehemenciája sem fedheti el, hogy a tanulmány célkitűzése teljesíthetetlen. Ugyanis egy irodalomtörténeti iskolát az értekező vagy egészében minősít eredménytelennek – a filológiai kutatások módszertanát megalapozó pozitívizmus esetében ez szakmai dilettantizmust jelentene –, vagy hibáit annak az iskolának a metodikai keretein belül orvosolja. Tehát Baranyi Imrénnek marxista új-pozitivistaként be kell állnia az adatfeltáró kutatók sorába, hogy az elődök vélt vagy valós tévedéseire rámutasson. (A Baranyinál jóval tapasztaltabb, diplomatikusabb és műveltebb Horváth Károly nem csupán belátta ezt, hanem – mint e tanulmány első részében láttuk – az 50-es évek végén hozzá is kezdett a pozitívizmus óvatos marxista rehabilitálásához.¹⁸)

Más szempontból is teljesíthetetlen e vállalkozás – és ebben áll az ideológia alapú bírálat egyik paradoxona, amely a marxista irodalomkritika egészének talán legnagyobb dilemmája. Egyetlen irányzat sem vádolhatja ideologikussággal a többi anélkül, hogy ezt a vádat ne vonná magára. Amikor Baranyi a marxista irodalomtudomány nevében elítéli a korábbi kutatásokat, mert nem tudtak előállni tárgyilagos, esztétikai alapú *Tragédia*-értékeléssel, előre kimondja, hogy maga is ideológiai szempontból elkötelezett olvasattal helyettesíti a korábbiakat. Az ifjú szerző kritikátörténeti szemléletmódja egyértelmű visszalépést jelent a hivatalossá váló akadémiai irányzathoz képest, mert elvi esélyét sem adja meg, hogy létezhet a marxista esztétikán kívüli interpretáció, amely hozzásegít a *Tragédia* jobb megértéséhez. A helyzetfelmérés utolsó megállapítása szintén előrevetíti a szerző vállalkozásának kudarcát. A Madách-filológia „néhány évtizeden belül rendkívül izolált képet mutatott, a kis tanulmányok és részletmegfigyelések felparcellázták a *Tragédia* eszmeigondolati térségeit”.¹⁹ A hazai marxista irodalomtörténeti Intézetének – vezető Madách-kutatói (Sötér István, Waldapfel József és Horváth Károly) 1956 után nem szorgalmazták a drámai költemény értelmezésének feltétlen egységesítését, ezért nehéz megérteni, hogy a 60-as évek elején az ifjú Baranyi miért próbálkozik ezzel.

Fontos hangsúlyozni: a kommunista hatalomátvétel óta Baranyi Imre vállalkozott először a *Tragédia* kritikátörténetének nagyobb látószögű és elemző áttekintésére, és írása a marxista irodalomtudomány módszertani keretein belül is hozhatott volna jelentős eredményeket. Hogy nem

így történt, annak nem csupán az említett ellentmondások az okai, hanem összefoglalásának célja is. A szerzőt nem a polgári irodalomkritika ideológiai mozgóerőinek feltérképezése és megértése vezeti, hanem az egységesített marxista Madách-értékelés előtt kívánja előkészíteni a filológiai terepet. Baranyi nem arra kíváncsi, hogy mely hatástörténeti, komparatistikai fejtegetések igazolhatók filológiai szempontból, hanem azt kutatja, hogy melyek támogatják a *Tragédia* marxista magyarázatát. Mint kimondja, kizárólag az a helyes módszer, amely Madách drámáját, annak minden lehetséges tartalmi vonatkozását a megírás korának magyar történelmi és társadalomtörténeti háttéréből, osztályviszonyaiból vezeti le.

Baranyi Imre ennek szellemében lát neki a polgári Madách-kutatás hatástörténeti dolgozatainak szigorú megrostálásához és a kutató elődök nem kevésbé zord dorgálásához. Megjegyzem, a szerző úgy teremti le a múlt – lehet, hogy tévedő, de többnyire alapos – tudósait, hogy a maga könyvészeti leírásai többnyire hiányosak, pontatlanok. Először – a rejtélyes okokból pozitivistaként azonosított – Szász Károly 1862 tavaszán írt Madách-tanulmányát állítja a marxista kritikátörténet ítélőszéke elé.²⁰ E rövid ismertetés hibái cikkének egészére érvényesek. Az ifjú szerző felületesen olvasta el a *Tragédia* második kiadását gondozó tudós könyv terjedelmű kritikáját, és azt súlyosan félreértette vagy félre akarta érteni. Szembeötlő, hogy Baranyi Imre nem kellően tájékozott ahhoz, hogy a Madách-dráma világirodalmi párhuzamairól érdemi ítéletet mondjon. Áttekintésének talán legsúlyosabb hibája, hogy az elődök értelmezésében csak a tévedéseket látja és látatja. Olyan szellemeket – mások mellett Alexander Bernátot, Beöthy Zsoltot – hív ki szakmai párbajra, akikkel a marxista Madách-kutatás legfelkészültebbjei is óvatosan bánnak. Néhol a szerző pókhendisége egyenesen komikus. Tolnai Vilmosról²¹ – az első kritikai igényű *Tragédia*-kiadás közreadójáról – megjegyzi, hogy „szerény, jelentéktelen részletkutató”, aki társaival „a pozitívizmus állóvizébe csapolják a párhuzamkeresést. Érdemben foglalkozni nem is érdemes velük; máris eltemette őket az idő.”²² Nehéz eldönteni, hogy e tónus milyen arányban magyarázható a szerző életkorával, habitusával, családi és társadalmi hátterével, a Rákosi-kor bölcsészképzésének általános színvonalával-mentalitásával, valamint a dolgozat személyes és ideológiai céljaival – csupán annyi bizonyos, hogy a kritikátörténeti múlt megértéséhez nem visz közelebb.

¹⁸ HORVÁTH Károly: *A pozitívizmus a magyar irodalomtörténetírásban = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1959, 3–4. sz., 403–414.

¹⁹ BARANYI: *i. m.* (1963), 101.

²⁰ SZÁSZ Károly: *Az ember tragédiájáról = Szépirodalmi Figyelő*, 1862, február 13. (15. sz.), 228–231.; február 20. (16. sz.), 244–246.; február 27. (17. sz.), 260–262.; március 6. (18. sz.), 275–277.; március

13. (19. sz.), 29–295.; március 20. (20. sz.), 308–310.; március 27. (21. sz.), 324–326.; április 3. (22. sz.), 339–342.

²¹ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája (Első kritikai szövegkiadás)*. Szerk. TOLNAI Vilmos, Bp., Magyar Irodalmi Társaság, 1923 [1924]

²² BARANYI: *i. m.* (1963), 105.

Baranyi Imre
(balra),
Illés László
(középen) és
Juhász Béla
1965-ben,
az Írószövetség
jugoszláviai
útján
© Fortepan

Baranyi fölényessége, hiányos felkészültsége és ideológiai elkötelezettsége a tanulmány belső logikáját is aláássa. Amikor – Lukács Györgyöt²³ és Hermann Istvánt²⁴ követve – nem Arany Jánost, hanem Erdélyi Jánost jelöli ki a korabeli kritikusok közül a leghaladóbb szemléletűnek, maga is kettős ellentmondásba kerül. Ha a *Tragédia* rossz szépirodalmi mű – és Erdélyi félreérthetetlenül ezt állítja –, akkor minek folytatni a kutatását? Ha pedig Erdélyi hibás ítéletet hozott, akkor miért nem Madách fő pártolója, Arany János a kor leghaladóbb kritikus? A másik szakmai buktató nem kevésbé súlyos: Baranyi tézise szerint Erdélyi kritikájának haladó szellemét az bizonyítja, hogy a *Tragédiát* a korszak történelmi, társadalmi viszonyai között értelmezi. Mint ismert, ennek pont az ellenkezője igaz: Erdélyi János azért utasítja el Madách művét, mert a sztrégovai költő rosszul fogalmazza meg az örök emberi kérdéseket, és azokra hibás válaszokat is ad.²⁵ Erdélyi pontosan annak az „időtől és kortól függetlenített” kritikusi szemléletnek a képviselője, amely ellen Baranyi – és a korszak marxista irodalomkritikája – harcol.

Felmerül a kérdés: ilyen koncepcionális ellentmondásoktól terhelve vezethet-e eredményre Baranyi Imre kritikátörténeti áttekintése? A szerző gondolatmenete akkor válik érdekessé, amikor Voinovich Géza²⁶ és Barta János²⁷ Madách-monográfiáinak ismertetésekor – alighanem tak-

tikai megfontolásból – felhagy az ideológiai-mozgalmi vagdalkozással. Ugyanis a Madách-, az Arany- és az Eötvös-filológia terén Voinovich eredményei megkerülhetetlenek. Az idős akadémikus 1952 őszén halt meg Budapesten. Közismerten konzervatív nézetei és a Horthy-korszakban játszott fontos közéleti szerepe ellenére a sztálinista államhatalom nem zaklatta, mert tartott tudóstársai, egykori kollégái és tanítványai felháborodásától. Baranyi maga is a Madách-kutatást sokban előmozdító, „tárgyilagosabb monográfusnak” nevezi, de hozzáteszi: „Voinovich világirodalmi hatáskutató realizmusa is azonban – a ma szemzőgéből – a fejlődés egy foka a Madách-irodalomban; még hiányzik belőle a történeti-társadalmi feltételek felismerése, pusztán művek közötti viszonyra redukálódik egybevetése...”²⁸

Ezen a ponton Baranyi Imre komoly kihívás elé állította önmagát: mit kezd a következő jelentős Madách-kutatóval, Barta Jánossal? Vajon professzorát, egyetemi felettesét a kritikátörténeti fejlődés melyik fokára helyezi? „Barta elvtárs” polgári korszakban végzett kutatásainak marxista értékelése már az 1951-es akadémiai Madách-ülésen is fejtörést okozott, azonban Waldapfel József zárszavában diplomatikusan összegezte a vitát. „Azt hiszem, benne még sok minden él régi nézeteiből, ami éppen mert sokat foglalkozott Madáchcsal, nem is csodálható.”²⁹ Baranyi így értékeli Barta János 1942-ben megjelent Madách-monográfiájának komparatiztikai megállapításait: „Ez az irányzatok felől való műfaji kapcsolatteremtés már előjele Barta János idevágó szintézisének, amely a *Tragédiára* gyakorolt világirodalmi hatáskutatás hosszú fejlődéstörténetének végső fejezete. Barta János Madách-monográfiájában véglegesen összegzi és értékeli a *Tragédia* világirodalmi mintákhoz való viszonyát. [...] A Madách-irodalom egyik sokat vitatott, temérdek irodalmat megélt és a legkülönbözőbb korok és irodalomtörténeti törekvések túlzásait, tévedéseit, tudatformáinak jegyét magán viselő problémáját – a *Tragédia* és a világirodalom hatás- és kapcsolatviszonyát – viszi tudományos nyugvópontra a monográfiájában Barta János, amelynek ez az eleme szervesen beépült a marxista *Tragédia*-értékelés szempontjai közé is.”³⁰ Az ideológiai célkitűzés és az egzisten-

²³ LUKÁCS György: *Madách tragédiája* = *Szabad Nép*, 1955. március 27. (85. sz.), 4–5.; április 2. (91. sz.), 3.

²⁴ HERMANN István: *Madách Imre: Az ember tragédiája* = *Irodalomtörténet*, 1952, 3–4. sz., 335–353.

²⁵ ERDÉLYI János: *Az ember tragédiája* = *Magyarország*, 1862. augusztus 28. (197. sz.), 2–3.; augusztus 29. (198. sz.), 2–3.; augusztus 30. (199. sz.), 2–3.; szeptember 2. (201. sz.), 2–3.; szeptember 3. (202. sz.), 2–3. Vö. BALOGH Csaba: *Az ördög komédiája. Erdélyi János Tragédia-bírálat* = *Magyar Művészet*, 2020, 2. sz., 106–113.

²⁶ VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*. Bp., Kisfaludy Társaság [Franklin], 1914 [1922]

²⁷ BARTA János: *Az ismeretlen Madách. Tanulmány*. Bp., Lőrincz Ernő, 1931; Uő: *Madách Imre*. Bp., Franklin, 1942

²⁸ BARANYI: i. m. (1963), 107.

²⁹ *Vitauülés Madách Imréről* = *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, II. kötet, 1–4 szám. *A Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlése 1951*. Szerk. WALDAPFEL József, Bp., Akadémiai, 1952, 239–278., 278. Lukács György megnyitóját Waldapfel József előadása követte, majd Bolgár Elek, Walkó Iván Péter, Horváth Károly és Barta János szólott hozzá a vitához, amelyet Waldapfel zárt le.

³⁰ BARANYI: i. m. (1963), 108–109.

ciális szempontok egyszerre és egymással ellentétesen terhelik Baranyi értékelését, hiszen a szerző közvetlen, tanszéki feletteséről szól. Azonban az írottak nem e kettős szorítás miatt nem felelnek meg a kritikátörténeti tényeknek. Barta János monográfiájában igen szerény terjedelemben – összesen tíz oldalon – foglalkozik a *Tragédia* komparatistikai vonatkozásaival, tehát ezt aligha lehet a több ezer oldalas kritikátörténeti előzmény szintézisének, végső fejezetének tekinteni. Másrészt Barta könyvétől idegen az összefoglaló jelleg, épp ellenkezőleg: új utakat kíván nyitni a Madách-kutatásban és a *Tragédia*-értelmezésben. Külön figyelmet érdemel Baranyi tanulmányának elő- és utószava, amelyek szerint a marxista irodalomkritikára vár a *Tragédia* tárgyilagos komparatistikai, hatás-történeti értékelése. A Barta-rész viszont azt állítja, hogy ez már a Horthy-korszakban – az akkor még polgári irodalomtörténész Barta János kutatásainak eredményeképpen – végső fejezetéhez érkezett. Nemcsak Baranyi Imre, hanem a kommunista rezsim irodalompolitikája is bizonytalan volt a komparatistikai kutatások megítélésével és folytatásával kapcsolatban, de a lehetőségéről nem hallgatható: Horváth Károly már az 1951-es akadémiai Madách-vitaülésen kitért a *Tragédiával* rokon világirodalmi művekre.³¹

A társadalom- és a művészettudományok történetében távolról sem példa nélküli, hogy politikai támogatással szervezeti hatalomra jutó szakmai kör kvázi elméleti cáfolattal ellehetetlenít egy korábbi módszertani iskolát, majd metodikáját átvéve újraindítja annak kutatásait, és ideológiai céljainak szolgálatába állítja az eredményeket. Baranyi Imre első jelentős tanulmányában a polgári hatástörténeti, pozitivistá Madách-kutatás korszerűtlensége – és számos vonatkozásban értelmetlensége – mellett érvelt, majd ugyanabban az évben, 1963-ban, az Akadémiai Kiadó gondozásában, az MTA Irodalomtörténeti Intézet rangos, *Irodalomtörténeti Füzetek* című sorozatának részeként megjelent kismonográfiájában ugyanezt a módszert alkalmazza. A *fiatal Madách gondolatvilága (Madách és az Athenaeum)* Baranyi egyetemi doktori értekezésének könyvváltozata. A másfél száz oldalas mű kritikátörténeti súlya jelentős: huszonegy év és a történelem viharai után

– Barta János 1942-ben kiadott kötete óta³² – ez az első „valódi”, közvetlenül kereskedelmi forgalomba kerülő Madách-monográfia. Igaz, formai értelemben nem az első: az 50-es évek második felében már könyvnyi terjedelemben értekezett a költőről Sótér István és Horváth Károly, de ezek a szövegek elsőként szaklapokban, tanulmánykötetekben váltak ismertté, és csak kuriózum gyanánt, néhány tucat példányban készült belőlük különlenyomat.³³ Mint láttuk, Waldapfel József 1958-as értekezése – a Madáchért folytatott ideológiai harc taktikai lépéseként – pedig nem a sztregovai költőre, hanem Gorkij *Tragédia*-élményére összpontosított.³⁴ Annyi bizonyos, a kortársak az új szemléletű marxista Madách-kritika első opusaként üdvözlik Baranyi Imre kismonográfiáját, amelynek szakmai recepciója jelentős: négy, tekintélyes periodika közül róla elemző ismerttetést, sőt napilap is foglalkozik vele.³⁵

A doktori értekezés alapötlete igen egyszerű, de sokat ígérő: ellentétben a polgári pozitivistá, hatástörténeti vizsgálatokkal, Baranyi Imre „hazahozza” a forráskutatást – az ifjú Madách által különösen szeretett *Athenaeum* című folyóirat lapszámaiban, cikkeiben nyomozza a *Tragédia* gondolati ihletőit. A lap Bajza József főszerkesztésében, hetente kétszer jelent meg 1837 és 1843 között, és egyszerre volt kora gondolkodásának és közéletének tükré és irányítója – a *Pesti Hírlap* 1841-es indulásáig. Az *Athenaeum* nagy érdeme, hogy nem csupán tájékoztatta a reformkor olvasóit a kortárs nyugati szellemi élet legkülönfélébb eseményeiről, áramlatairól, felfedezéseiről, hanem mindezt európai színvonalon tette, fordításokkal, szemelvényekkel, igényes elemzésekkel. Baranyi értekezésének jelentős része tematikus bontásban szereplő párhuzamos idézet: először egy *Athenaeum*-cikkből vett részlet olvasható, majd a *Tragédia* ide vonatkozó passzusa. A kismonográfia egyik recenzense így példázza ezt a módszert: „Ormós László *Embernagyság* címmel tanulmányt fordít németből az *Athenaeum* számára, és így ír a hírnév s minden emberi erőfeszítés ideigvalóságáról: »Mint kőszirtek a tengerben, úgy tűnnek föl koraikban a szellemdús emberek; de mellettök zuhog az idő folyama, s minden hab elmos egy porszemnyit nagyságokból. Századok múlnak s benyeli őket a mélység...« A *Tragédiában* Lucifer hasonlóképpen szól a Fáraóhoz:

³¹ HORVÁTH Károly: *Hozzászólás = Vitaülés Madách Imréről*. i. m. (1952), 272–275.

³² BARTA: i. m. (1942)

³³ SÓTÉR István: *Madách Imre*. Bp., Akadémiai, 1956; HORVÁTH Károly: *Madách Imre*. Bp., Akadémiai, 1958 (Mindkettő különlenyomat.)

³⁴ WALDAPFEL József: *Gorkij és Madách*. Bp., Akadémiai, 1958

³⁵ *Baranyi Imre: A fiatal Madách gondolatvilága. Madách és az Athenaeum. Budapest, Akadémiai Kiadó. 149 l. (Irodalomtörténeti Füzetek*

42.) címmel ismertette BARTA János = *Alföld*, 1964, 10. sz., 956–958.; LUKÁCSY Sándor = *Kritika*, 1964, 10. sz., 62–63.; RIGÓ László = *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály Közleményei, XXI. kötet, 1–4. sz.* Szerk. TAMÁS Lajos, Bp., Akadémiai, 1964, 401–403.; KÁNTOR Lajos = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1965, 1. sz., 110–113.; SZÉKELYHIDI Ágoston: *Új Madách-kép felé. Baranyi Imre: A fiatal Madách gondolatvilág = Hajdú-Bihari Napló*, 1964. január 19. (15. sz.), 7.

»Amíg csókolódtok,
Nem érzed-é a lanyha szelletet,
Mely arcodat legyinti s elröpül?
Vékonyka porréteg marad, hol elszáll,
Egy évben e por csak néhány vonalnyi,
Egy századévben már néhány könyök,
Pár ezredév gúláidat elássa,
Homoktorlaszba temeti neved...«³⁶

A kötet fejezetcímei alapján is látható a motívumkeresés és a szövegazonosítás tematikája: eszmék és korok; determinista tanok; fejlődés- és küzdésszeme; nagy emberek és a tömeg; történeteszemlélet. A szerző szerint az egybeesés vagy a szoros hasonlóság azt bizonyítja, hogy a polgári kutatás által kortalannak, öröknek tartott és világirodalmi, filozófiai távlatokba állított madáchi gondolatok valójában a magyar reformkor sajtójában, illetve közgondolkodásában gyökereznek. Baranyi aprólékos filológiai munka árán szinte minden *Tragédia*-szöveghelyhez talált folyóiratcikk-részletet. Csupán arra nem adott kielégítő választ, amivel az általa ostromozott polgári hatástörténet-kutatás is rendre adós maradt: vajon mindez mennyiben szolgálja a drámai költemény értelmezését?

Baranyi Imre kutatói munkája a korai Kádár-kor ideológiai útkereséséről, kultúrpolitikájának bizonytalanságáról is vall, de erről még többet elárulnak a kötet recenziói. Az ideológiai tiszteletkörök az első marxista szemléletű hatástörténeti elemzésnek szólnak, amely *Az ember tragédiájának* szinte minden gondolategyét a korabeli, hazai politika- és eszmetörténethez köti. De az elismerő hangok mellett súlyos szakmai kérdőjelek is feltűnnek. Egyrészt a kismonográfia fogalomhasználata vitatható, önkényes és következtelen.³⁷ Továbbá az *Athenaeum* hatásának eltúlzásával az ifjú kutató az elfogadó marxista Madách-kritika alaptételét tagadja meg, amelyet alig egy évtizeddel korábban professzorai dolgoztak ki. Baranyi „tanulmánya, önkéntelenül is, éppen az arányok jelzett megbomlása miatt, azt az alapvető igazságot kérdőjelezi meg, mely így hangzik: a *Tragédia* eszmeiségének valódi talaja az 1850-es évek, a Világost követő válságos kor politikai-nemzeti, világnézeti, morális harcai”.³⁸

A legsúlyosabb probléma, hogy Baranyi a marxista áthangolással sem szabadulhat meg a pozitívizmus, a hatástörténeti kutatások alapvető módszertani és interpretációs korlátaitól. A szorgos anyagvizsgálat mögött két bizonytalan hipotézis áll. Egyrészt a szerző azt feltételezi, hogy egy sajtótermék – legyen bármilyen színvonalas, gondosan szerkesztett – önmagában pontos tükrö kora

kultúrájának. Továbbá az is csak hipotézis – semmilyen életrajzi forrás nem igazolja –, hogy Madách Imre két évtizeden át pontosan megőrizte emlékezetében az *Athenaeumban* kamasz fejjel olvasott tárcák tartalmát, szövegfordulatait. A *Tragédia* megírásakor született leveleiben egyszer sem említi a folyóiratot, így azt sem, hogy újraolvasta volna a cikkeit. Másrészt a szerző rendre megfelelkezik a polgári kutatás által már alaposan feltérképezett többi – a megírás idejéhez jóval közelebbi, művelődés- és eszmetörténeti szempontból eredeti – ihletforrásról, amelyhez az adott szöveghely ugyanúgy hasonlítható, mint a reformkori folyóirat vonatkozó közléséhez.

Baranyi Imre kismonográfiájáról – legidősebb és leg-rangosabb hozzászólóként – egyetemi előjárója, Barta János professzor is véleményt mondott. A terjedelmes recenzió első fele összefoglalja azokat az életrajzi és sajtótörténeti tényeket, amelyekre Baranyi az értekezését építette. A kritika nem vitatja a témaválasztás megalapozottságát, arra viszont rákérdez, hogy a szerző szorgalmához mennyire társul lélektani és irodalmi érzékenység. Vajon a hatástörténeti adatok, utalások, párhuzamos helyek erdeje nem takarja-e el a művészi élményfeldolgozás lélektanát és Madách költői intellektusát? „Ha mindazt levonjuk is a *Tragédiából*, ami csakugyan a negyvenes évek közgondolkodásából való, még mindig marad nemcsak egy olyan eszmeréteg, amelynek gyökere az európai ellenforradalom évtizedében keresendő –, hanem, éppen a legmélyebben, egy olyan világnézeti és bölcséleti színezetű élmény- és problémakör, amelyet Madách a közélet és magánélete nagy helyzeteinek szorításával vívódva alakított ki és formált meg nagy művében. Ilyenek: az ember metafizikai függetlensége, a morális szabadság és autonómia, a »tudás« változatai és az abszolút tudás lehetősége, az érzelmek jelentősége. Még ha egy-egy ideirányuló gondolatot fölszedett is olvasmányaiból, maguknak a nagy kérdéseknek központi ereje és élményi intenzitása csakis a költő egyéniségével magyarázható. Ezt a réteget föltárni nem volt célja Baranyi jelen munkájának, de tudnia kell meglétéről, s eredményeit ehhez kell neki is, nekünk is viszonyítanunk.”³⁹ A Madách-kutatás élő klasszikusa végül talányos, felemás véleményt mondott a hatástörténetre összpontosító, marxista *Tragédia*-kritika ifjú reménységéről. Baranyi a „nagy problémákat még nem oldotta meg, a távolibb következtetéseket nem vonta le, de fontos részek tisztázásával, új anyag feltárásával utat nyitott a megoldás felé”.⁴⁰

Azonban Baranyi Imre nem válhatta be a hozzá fűzött szakmai reményeket. 1964-től az *Alföld* szerkesztése, az

³⁶ LUKÁCSY: *i. m.* (1964), 62–63.; BARANYI: *i. m.* (1963), 120–121. A *Tragédia*-idézet helye: IV., 223–230.

³⁷ LUKÁCSY: *i. m.* (1964), 63.; SZÉKELYHIDI: *i. m.* (1964), 7.

³⁸ RIGÓ: *i. m.* (1965), 403.

³⁹ BARTA: *i. m.* (1964), 957.

⁴⁰ Uo., 958.

oktatói, közéleti és mozgalmi munka olyannyira lekötötte erejét, hogy tudományos igényű tanulmány publikálására többé nem vállalkozott. Sorstragédiája miatt tervezett Madách-pályaképe, kandidátusi értekezése sem készült el. A hagyatékában talált és halála után kiadott két írása is hatástörténeti, adatfeltáró jellegű: Madách középiskolai éveivel, kamaszkori olvasmányaival és költői indulásának előzményeivel foglalkozik.⁴¹ Kis könyve, *A fiatal Madách gondolatvilága* magányos kezdeményezés maradt: monografikus szinten senki nem folytatta a hatástörténetre összpontosító marxista Madách-kutatást.

*

Kritikatörténeti szempontból Baranyi Imre meredeken ívelő szakmai pályája és váratlan tragédiája túlmutat-e önmagán? Az ifjú irodalomtörténész megingathatatlanul hitte, hogy a dialektikus és történelmi materializmus a tudomány és az emberlét minden kérdésére végső, megnyugtató megoldást ad, és eleve hibásnak ítélte a marxizmus, a tudományos szocializmus fogalomrendszerétől független kérdésfeltevést. Azonban az irodalomkritika terén az őt vezető eszme a 60-as években viszonylagossá vált, és fő témája, Madách *Tragédiája* kultúrpolitikájának csődjével szembesítette a diktatúrát. Az 50-es évek első felében a tiltás, a másodikban a tűrés taktikája bukott meg. A 60-as évek fordulójától a pártállam Akadémiája, egyetemi tanszékei és szaklapjai már támogatták a Madách-kutatást, de ez gyorsan kiélezte a különféle marxista és névleg marxista értelmezői közösségek közti ideológiai és

módszertani nézeteltéréseket. Tovább színezte a kritika-történeti képet, hogy ekkor már „rendszeridegen” értelmiségek is publikálhattak Madáchról.⁴² A 60-as évek végére bizonyossá vált, hogy a pozitívizmus metodikáját ideológiai céljai szolgálatába állító, elfogadó marxista irodalomkritika kimerítette módszertani tartalékait, nem képes olyan értelmezői stratégiát kidolgozni, amely választ adna a *Tragédia* koncepciójával és kompozíciójával kapcsolatos újabb kérdésekre. Ezért a kultúrpolitika olyan – eredetileg „polgárinak”, „terméketlennek”, „öncélúnak” minősített – irányzatoknak és interpretációs technikáknak ad teret, mint a mítosz- és motívumtörténet, az összehasonlító műfaj-történet, valamint az irodalomtudományi strukturalizmus. Baranyi halála után alig három évvel a szaklapokban, tanulmánykötetekben, monográfiákban már egymást követik a marxista *Tragédia*-kritika alapelveit rejtetten felülíró, meghaladó, addig tabunak számító kérdéseket taglaló elemzések, amelyek Madách és Kierkegaard,⁴³ Madách és Dosztojevszkij,⁴⁴ a *Tragédia* és a misztériumjátékok kapcsolatát vizsgálják,⁴⁵ illetve a drámai költemény megszületését korszakhatárként értékelik.⁴⁶ A legjelentősebbek azok a ma is megkerülhetetlen tanulmányok, amelyek a drámaszerkezet, a költői nyelv és az értelmezési lehetőségek összetett viszonyát elemzik.⁴⁷

A rendszerváltás utáni, politikai béklyóitól szabaduló *Tragédia*-kritika messze túllépett Baranyi Imre módszerein, eredményein. Személye és munkássága – miként az 1960-as évek hatástörténetre összpontosító marxista Madách-kutatása – feledésbe merült.⁴⁸

⁴¹ BARANYI Imre: *A fiatal Madách Pesten* = *Studia Litteraria. i. m.* (1969), 121–131.; Uő: *Madách költői indulásának előzményei* = *Madách-tanulmányok*. Szerk. HORVÁTH Károly, Bp., Akadémiai, 1978, 227–254.

⁴² Mások mellett Benedek Marcell, Hubay Miklós, Kárpáti Aurel, Keresztury Dezső, Rónay György és Sík Sándor.

⁴³ BELOHORSZKY Pál: *Madách és Kierkegaard* = *Irodalomtörténet*, 1971, 4. sz., 886–896.; Uő: *Madách és a büntudat filozófiája* = *Irodalomtörténet*, 1973, 4. sz., 883–902.

⁴⁴ IMRE László: *Az egyén tragédiája* (Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés – *Madách: Az ember tragédiája*) = *Helikon*, 1972, 2. sz., 197–216.

⁴⁵ BÉCSY Tamás: *Az ember tragédiája műfajáról* = *Irodalomtörténet*, 1973, 2. sz., 312–337.; Uő: *Madách: Az ember tragédiája* = Uő: *A dráma modellek és a mai dráma*. Bp., Akadémiai, 1974, 258–272.

⁴⁶ NÉMETH G. Béla: *Madách Imre (1823–1864)* = Uő: *Türelmetlen és késlekedő félszázad. A romantika után*. Bp., Szépirodalmi, 1971, 150–163.; Uő: *Két korszak határán. Madách évfordulójára* = *Irodalomtörténet*, 1973, 4. sz., 851–882.

⁴⁷ BARÁNSZKY-JÓB László: *Az ember tragédiája szerkezetei* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1974, 3. sz., 358–371.; SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Létértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1973, 4. sz., 403–408.; Uő: *Történelemértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában* = *Madách-tanulmányok. i. m.* (1978), 133–164.

⁴⁸ Az 1954-es indulástól eddig kilenc irodalmár töltötte be az *Alföld* felelős szerkesztői pozícióját. Egyedül Baranyi Imre pályájáról nincs önálló oldal a Wikipédián. *Alföld. Felelős szerkesztők* = [https://hu.wikipedia.org/wiki/Alf%C3%B6ld_\(foly%C3%B3irat,_1954%E2%80%9393\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Alf%C3%B6ld_(foly%C3%B3irat,_1954%E2%80%9393))